

سرشناسه:	حسینی، سیدمهدی، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور:	امامت و خاتمیت (مبانی ادله و ترابط) / مؤلف سیدمهدی حسینی .
مشخصات نشر:	قم : مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۹ .
مرجع تولید:	دانشگاه مجازی المصطفی ﷺ
مشخصات ظاهری:	۳۲۰ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹۶۷۱-۷
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
موضوع:	محمد ﷺ، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. -- خاتمیت
موضوع:	Muhammad, Prophet -- *Finality of prophethood
موضوع:	امامت -- دفاعیه‌ها
موضوع:	Imamate -- Apologetic works
موضوع:	امامت -- دیدگاه اهل سنت
موضوع:	Imamate -- Views of Sunnite
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده:	Almustafa International University Almustafa International Translation and Publication center
رده بندی کنگره:	BP ۲۲۳
رده بندی دیویی:	۲۹۷ / ۴۵۲
شماره کتابشناسی ملی:	۶۱۱۹۷۳۰
	BP ۱۳۴۶

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

امامت و خاتمیت (مبانی، ادله و ترابط)

مؤلف: سید مهدی حسینی

چاپ اول: ۱۳۹۹ ش / ۱۴۴۱ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ ● قیمت: ۳۸۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حججیه)، نبش کوچه ۱۸؛

تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ / تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ - ۲۵۰

◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ - ۲۵۰

✉ pub_almustafa

🌐 http://buy-pub.miu.ac.ir

✉ miup@pub.miu.ac.ir

با تشکر از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مصطفی نوخت
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: علی عبادی فرد
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله بزدانی
- صفحه‌آرا: محمدباقر شکر

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان‌های دیگر و ساخت فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

امامت و خاتمیت (مبانی، ادله و ترابط)

سید مهدی حسینی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته الله علیه و مقام معظم رهبری رحمته الله علیه می باشد. «جامعة المصطفی رحمته الله علیه العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی رحمته الله علیه «مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی رحمته الله علیه» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره مند سازند.

مرکز بین المللی

ترجمه و نشر المصطفی رحمته الله علیه

فهرست

پیش‌گفتار	۱۱
۱. کلیات و مفهوم‌شناسی	۱۷
گفتار اول: مفاهیم و اصطلاحات	۱۷
۱. مفهوم‌شناسی مبانی	۱۷
۲. مفهوم‌شناسی ادله	۱۸
۳. مفهوم‌شناسی کلام	۱۸
۴. مفهوم‌شناسی امامت	۲۱
الف) مصادیق و کاربردهای «امام» در کتاب‌های لغت	۲۲
ب) کاربردهای واژه «امام» در قرآن کریم	۲۲
ج) معنای اصطلاحی امام	۲۴
۵. مفهوم‌شناسی خاتمیت	۲۸
گفتار دوم: تحلیل امامت از دیدگاه تشیع و تسنن	۲۸
۱. وجوب امامت در مذاهب شیعه و اهل سنت	۲۹
الف) دیدگاه اسماعیلیه	۲۹
ب) دیدگاه زیدیه	۲۹
ج) دیدگاه اشاعره	۳۰
د) دیدگاه معتزله	۳۰
ه) دیدگاه ماتریدیه	۳۱
و) دیدگاه خوارج	۳۲

ز) دیدگاه امامیه (شیعه اثناعشری)	۳۲
۲. فلسفه امامت در مذاهب شیعه و اهل سنت	۳۴
الف) دیدگاه اشاعره	۳۴
ب) دیدگاه معتزله	۳۸
ج) دیدگاه ماتریدیه	۴۰
د) دیدگاه امامیه (شیعه اثناعشری)	۴۱
یکم: فلسفه امامت در روایات امامیه	۴۲
دوم: فلسفه امامت از دیدگاه متکلمان امامیه	۴۷
۳. ویژگی‌ها و صفات امام در مذاهب شیعه و اهل سنت	۵۰
۲. مبانی و ادله کلامی امامت	۵۳
پیش فرض‌ها	۵۳
گفتار اول: مبانی عقلی امامت	۵۴
۱. ربوبیت الهی	۵۴
الف) نمونه قرآنی: گفت وگویی حضرت موسی <small>عَلَيْهِ السَّلَام</small> با فرعون	۵۹
ب) نمونه تاریخی: ملاقات عدی بن حاتم طائی با پیامبر <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ</small>	۶۰
۲. هدایت عمومی	۶۲
۳. حکمت الهی	۶۸
الف) حکمت الهی؛ مبنای قاعده لطف	۷۰
ب) نتیجه‌گیری	۷۳
گفتار دوم: مبانی نقلی امامت (از منظر قرآن و احادیث)	۷۴
۱. هدایت گسترده و فراگیر به سوی حق؛ برنامه راهبردی الهی	۷۴
الف) هدایتگری قرآن کریم	۷۸
ب) هدایتگری پیامبران الهی	۷۹
ج) هدایتگری امامان معصوم <small>عَلَيْهِمُ السَّلَام</small>	۸۰
۲. ولایت الهی	۸۳
الف) انحصار ولایت در خداوند	۸۴

ب) برهان انحصار ولایت در خداوند	۹۲
ج) نتیجه‌گیری	۹۴
۳. جهان شمولی اسلام و اتمام نور الهی	۹۵
۴. ضرورت حکومت صالحان و استقرار عدل و قسط	۱۰۰
گفتار سوم: ادله عقلی امامت عامه	۱۰۶
۱. قاعده لطف	۱۰۷
الف) تعریف لطف	۱۰۸
ب) اقسام لطف	۱۱۰
ج) اثبات امامت با لطف محصل	۱۱۰
د) ارتباط لطف مقرب و امامت	۱۱۳
ه) تفاوت لطف محصل و مقرب	۱۱۴
و) نتیجه‌گیری	۱۱۵
۲. برهان علت غایی	۱۱۸
۳. برهان امکان اشرف	۱۲۲
۴. ضرورت تبیین و حفظ شریعت	۱۳۰
۵. ضرورت تشکیل حکومت دینی	۱۳۵
۶. حفظ نظام اجتماعی مسلمین	۱۳۶
۷. برقراری عدالت اجتماعی	۱۳۷
گفتار چهارم: ادله نقلی امامت عامه (از منظر قرآن و احادیث)	۱۳۸
۱. امامت عامه از منظر قرآن کریم	۱۳۸
الف) آیه انذار و هدایت	۱۳۸
ب) آیه اولی الامر	۱۴۱
یکم: مصادیق اولی الامر	۱۴۴
دوم: نتیجه‌گیری	۱۴۶
ج) آیه صادقین	۱۴۷
یکم: صادقین چه کسانی هستند؟	۱۴۹

دوم: نظریه دانشمندان اهل سنت	۱۵۰
سوم: نتیجه‌گیری	۱۵۱
۲. امامت عامه در روایات	۱۵۱
الف) احادیث مربوط به اصل مسئله امامت	۱۵۱
ب) احادیث مربوط به دوازده نفر بودن جانشینان پیامبر ﷺ	۱۵۲
ج) حدیث ثقلین	۱۵۳
گفتار پنجم: ادله عقلی امامت خاصه	۱۵۶
۱. ضرورت تداوم امامت به عنوان منصب الهی	۱۵۶
۲. ضرورت عصمت امام	۱۶۲
الف) دلایل عصمت امام از منظر شیعه	۱۶۴
یکم: آیه اولی الامر	۱۶۴
دوم: آیه ابتلاء	۱۶۷
ب) اصلاح برداشتی ناصحیح	۱۷۲
۳. ضرورت افضلیت امام و قبح تقدم مفضول بر فاضل	۱۷۴
دلیل افضلیت امام علی <small>علیه السلام</small> بر دیگران	۱۷۵
گفتار ششم: ادله نقلی امامت خاصه (از منظر قرآن و احادیث)	۱۷۷
۱. امامت خاصه از منظر قرآن کریم	۱۷۷
الف) آیه «اولی الامر»	۱۷۷
ب) آیه صادقین	۱۸۴
ج) آیه ولایت	۱۸۷
د) آیه تطهیر	۲۰۲
ه) آیه مودت	۲۱۸
۲. امامت خاصه از منظر روایات	۲۲۲
الف) حدیث غدیر	۲۲۲
ب) حدیث منزلت	۲۳۰
گفتار هفتم: عدم نصب امام؛ خلاف حکمت الهی (سیری در سیره پیامبر	۲۳۴

۱. اهتمام رسول خدا ﷺ به تعیین جانشین در اولین روز دعوت علنی اسلام	۲۳۴
۲. پیمان گرفتن برای یاری دادن و متابعت از اولی الامر در بیعت عقبه	۲۳۶
۳. تعیین جانشین برای تمام غزوات در طول دوره حکومت اسلامی	۲۳۷
۳. ترابط خاتمیت و امامت	۲۴۳
گفتار اول: ادله و براهین نقلی اثبات خاتمیت	۲۴۳
۱. دلایل قرآنی	۲۴۳
۲. دلایل روایی خاتمیت	۲۴۹
گفتار دوم: فلسفه خاتمیت در دایره تحلیل	۲۵۲
۱. کمال دین اسلام	۲۵۳
۲. جهانی بودن اسلام	۲۵۵
۳. جاودانگی اسلام	۲۵۶
۴. ماندگاری و مصونیت کتاب آسمانی اسلام از تحریف	۲۵۸
۵. بلوغ فکری بشر در زمان ظهور اسلام	۲۶۰
۶. امامت؛ مهم ترین رکن و عامل ختم نبوت	۲۶۲
۷. پیش بینی «اجتهاد» و اعتباربخشی به آن	۲۶۲
گفتار سوم: اثبات تلازم رابطه امامت و خاتمیت	۲۶۶
۱. رهیافت های مختلف از خاتمیت	۲۶۷
۲. ضرورت وجود امام؛ همان ضرورت بعثت پیامبران	۲۷۰
گفتار چهارم: شبهات مرتبط با ترابط خاتمیت و امامت و ارزیابی شبهات	۲۷۵
شبهه اول: حجیت امامان و وجوب اطاعت ایشان؛ ناسازگار با خاتمیت	۲۷۵
۱. تنافی نداشتن لازم الإطاعة بودن امامان با خاتمیت	۲۷۸
۲. حکم و ابلاغ پیامبر اکرم ﷺ درباره واجب الإطاعة بودن امام	۲۸۰
۳. انکار نکردن دیگر آموزه ها به بهانه حفظ خاتمیت	۲۸۱
شبهه دوم: ارتباط با عالم غیب و روح باطنی؛ ناسازگار با خاتمیت	۲۸۴
شبهه سوم: ولایت تشریحی امامان؛ ناسازگار با خاتمیت	۲۸۹
شبهه چهارم: ناسازگاری مرجعیت علمی امامان و علم لدنی ایشان با	۲۹۶
خاتمیت	

۱. نقل از رسول خدا ﷺ	۲۹۷
۲. نقل از کتاب علی <small>علیه السلام</small>	۲۹۹
۳. استنباط از کتاب و سنت	۳۰۱
۴. الهامات الهی	۳۰۲
پسین گفتار	۳۰۷
کتابنامه	۳۰۹

پیش‌گفتار

از مسائل بنیادی که پس از رحلت پیامبر اکرم ﷺ میان مسلمانان، به‌عنوان چالش اساسی فکری - سیاسی مطرح شد، جانشینی آن حضرت و امامت و رهبری امت اسلامی است که پیدایش اختلافات زیاد و همچنین شکل‌گیری فرق و مذاهب متعدد را در پی داشت.

میان مذاهب اسلامی، شیعه باور دارد که امامت و رهبری امت، منصبی الهی است که مهم‌ترین صفت وی عصمت، افضلیت بر دیگران و انتصاب از سوی خداوند متعال است و در مقابل، اهل سنت در عین قائل بودن به اصل ضرورت وجود امام در جامعه، این منصب را بر خلاف شیعه، منصبی الهی با ویژگی‌های عصمت، افضلیت و انتصاب الهی نمی‌دانند. این موضوع، محور اصلی بحث و گفت‌وگوی علما و اندیشمندان در قرون متمادی گردیده؛ طوری که تاکنون هزاران عنوان کتاب و مقاله در این باره تألیف شده و به دلیل حساسیت و اهمیت موضوع، در هر عصری متناسب با جریان‌های فکری موجود، زوایای مختلفی پیدا کرده که ضروری است ابعاد مختلف آن، به‌جّد مورد بررسی و کنکاش قرار گیرد تا منشأ این اختلاف عمیق مشخص شود.

همچنین از آنجاکه از اشکالات اصلی وارد به اعتقادات شیعه، تنافی

یا تعارض عقیده امامت با اصل خاتمیت است، نویسنده بر آن است از میان مسائل مرتبط با موضوع امامت و رهبری امت اسلامی پس از رحلت نبی مکرم اسلام ﷺ، به مبانی و ادله کلامی امامت بپردازد و رابطه آن با خاتمیت را مورد تحقیق و پژوهش قرار دهد.

با پرداختن به مسائل زیربنایی این موضوع، زمینه بسیاری از اختلافات، شبهات و ابهامات برطرف می‌شود که از ثمرات این پژوهش نیز پاسخ‌گویی زیربنایی به بسیاری از شبهات و شفافیت امور مرتبط با این اصل اعتقادی خواهد بود.

بنابراین، محدوده بحث، کلامی است و دیگر جنبه‌ها و ابعاد - همچون جنبه‌های فلسفی و تاریخی - فقط به مقدار نیاز مورد کنکاش قرار گرفته. بر این اساس، فرضیه پژوهش عبارت است از این‌که:

امامت و رهبری امت اسلامی، منصبی الهی است و به‌عنوان اصلی اعتقادی، از مبانی و ادله مستحکم قرآنی، روایی و عقلی برخوردار است و میان عقیده و باورداشت امامت با اصل خاتمیت، نه فقط تعارض و ناسازگاری نیست؛ بلکه امامت، نقش مکمل و متمم را ایفا می‌کند و در نتیجه بخشی شریعت خاتم، نقش کلیدی و اساسی دارد.

ابعاد مبهم و نیازمند تحقیق مسئله

منشأ و خاستگاه اصلی باورداشت امامت، اصلی‌ترین نقطه مورد هجوم مخالفان و معاندان این عقیده است که در طول تاریخ، به شیوه‌های مختلف صورت گرفته؛ گروهی برآن‌اند تا این عقیده را به‌گونه‌ای طرح کنند که در طول تاریخ توسعه و تکامل پیدا کرده و فاقد ریشه قرآنی و روایی است. عده‌ای نیز چنین القا می‌کنند که اگر

جان‌شینی پیامبر ﷺ را آن‌گونه که شیعه اثناعشری طرح می‌کند بپذیرند، باید نفی خاتمیت پیامبر اسلام ﷺ و استمرار نبوت تبلیغی را ملتزم شوند. این موارد، مهم‌ترین ابهاماتی است که به بررسی دقیق و پاسخی تحلیلی نیاز دارند.

انگیزه اصلی انتخاب این موضوع، مشاهده آیات و براهین واضح‌تر در حقانیت مذهب اهل بیت علیهم‌السلام در آیات و روایات ازسویی، و انکار این بینات به وسیله مخالفان ازسوی دیگر بوده. به‌ویژه با تولید و انتشار برخی مقالات در سال‌های اخیر از سوی جریان‌های فکری روشنفکر‌مآب، لازم است این مسئله را با بررسی تطبیقی دیدگاه اندیشمندان شیعه و سنی پژوهش شود تا ضمن انجام وظیفه آموزشی، با تولید محتوای غنی و کاربردی، به یکی از نیازهای اصلی جامعه دینی پاسخ داده و ابهام‌زدایی انجام شود.

از قرن اول هجری تاکنون، هزاران اثر علمی درباره موضوع امامت توسط علمای فریقین و همچنین پژوهشگران علاقه‌مند به این مباحث، به صورت مستقل یا در ضمن مباحث اصول اعتقادات یا در ضمن تفسیر آیات مرتبط با امامت و خلافت تألیف شده است؛ طوری که مؤلف معجم *ما کتب عن الرسول و اهل البیت* علیهم‌السلام، تعداد ۱۳۰۵۹ اثر درباره امام و امامت از شیعه را فهرست کرده است.^۱ آقابزرگ تهرانی - کتاب‌شناس بزرگ شیعی - نیز فهرستی بالغ بر ۱۲۰ تک‌نگاره - رساله مستقل و مختص - دانشمندان مسلمان درباره امامت را گزارش نموده است.^۲

۱. رفاعی، معجم ما کتب عن الرسول و اهل البیت، ج ۵، ص ۱۳۳ و ج ۱، ص ۶۹.

۲. آقابزرگ تهرانی، الذریعة الی تصانیف الشیعة، ج ۲، ص ۳۲۰ - ۳۴۴.

از مهم‌ترین کتاب‌های علمای شیعه در مبحث امامت، *الشافی فی الإمامه* است که سیدمرتضی علم‌الهدی آن را در پاسخ به کتاب *معنی*، نوشته قاضی عبدالجبار معتزلی نگاشته و شیخ طوسی، آن را تلخیص و تهذیب کرد و کتاب *تلخیص الشافی* را پدید آورد. سیدمرتضی کتاب *الذخیره فی علم الکلام* را نیز در علم کلام تألیف کرده که به بحث امامت هم پرداخته است.

شیخ مفید نیز از علمای برجسته شیعه است که با تألیف کتاب‌های متعددی همچون *الإفصاح فی الإمامة والنکت الإعتقادیة* در علم کلام و همچنین مبحث امامت، نقش ویژه‌ای در این باره ایفا کرده.

خواجه نصیرالدین طوسی از شخصیت‌های برجسته و متکلمان امامیه است که با تألیف کتاب‌های ارزشمندی همچون *تجرید الإعتقاد و قواعد العقائد* خدمت بزرگی به مکتب تشیع نموده.

پس از خواجه، علامه حلی با تألیف *کشف المراد* در شرح *تجرید الإعتقاد، الفین و دلائل الصدق*، از علمای متکلم و پراوازه شیعه است که آثار پُرجای را در تبیین و دفاع از عقاید امامیه عرضه کرده.

به موازات تألیفات شیعیان در تبیین حقیقت و حقانیت امامت، دیگران نیز در مقام رویه‌نویسی و نقد نظریه امامت برآمدند که معروف‌ترین کتاب‌های علمای عامه در مبحث امامت، *شرح المواقف ایجی*، و *شرح المقاصد و شرح العقائد النسفیة* تفتازانی است.

از معروف‌ترین رویه‌نویسی‌ها نیز *تحفة اثنی عشریة* است که به زبان فارسی نوشته شد و میرحامد حسین، دایرة المعارف کم‌نظیر خود - *عقبات الانوار* - را در پاسخ به آن آفرید.

آنچه در این میان جلب توجه می‌کند، این است که در همه اعصار گذشته تاکنون، اصل تهاجم و حمله به این باور راستین، همواره با قدرت تکرار می‌شود؛ هرچند زبان بیان یا شیوه آن متفاوت شده است. از این رو، لازم است پیوسته ابهامات یا شبهات مرتبط با عقیده امامت رصد شود و پاسخ علمی و روشنی به آنها ارائه گردد.

نتیجه آن‌که، این موضوع بدیع و مورد نیاز جامعه مخاطب است و در این کتاب، دستیابی به اهداف زیر مورد توجه قرار گرفته:

- استخراج مبانی و ادله امامت عامه و خاصه امت اسلامی از قرآن و

سنت پیامبر ﷺ؛

- تحلیل رابطه امامت و خاتمیت؛

- پاسخ‌گویی به شبهات امامت، به ویژه شبهات ناظر بر مبانی و ادله؛

- دفاع از یکی از اصول مسلم اعتقادات شیعیان و پاسداری از حریم

امامت و ولایت.

این اثر، که با روش تاریخی - توصیفی و تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای از منابع اصلی و متون فریقین انجام شد، به عنوان رساله علمی سطح ۴ - و دکتری - حوزه علمیه قم با موضوع «مبانی و ادله کلامی امامت و رابطه آن با خاتمیت» با راهنمایی حجت‌الاسلام دکتر حسن معلمی و مشاوره حجت‌الاسلام دکتر محمد مهدی گرجیان تدوین شد و در سال ۱۳۹۲ با حضور هیئت داوران و با داوری حجج اسلام دکتر رضائزاد و دکتر رضانیا مورد ارزیابی قرار گرفت و دفاع شد و اکنون پس از گذشت چند سال با انجام برخی تغییرات در قالب کتاب/امامت و خاتمیت تنظیم شده است و به جامعه علمی و علاقه‌مندان مباحث اعتقادی عرضه می‌شود.

ضمن تشکر و قدردانی از همه استادان و عزیزانی که از مرحله نگارش تا انتشار این اثر با اینجانب همراهی کردند و با تشویق و ارائه دیدگاه‌های سودمند بر غنای آن افزودند، خاضعانه درخواست می‌کنم با ارائه انتقادات و پیشنهادهای سازنده، نویسنده را در تکمیل این اثر یاری رسانند. امید می‌رود این بضاعت ناچیز، مورد قبول خداوند متعال و مورد عنایت عصاره خلقت، بقية الله الأعظم عَلَيْهِ السَّلَام قرار گیرد.

سید مهدی حسینی